

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.63

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2026-9.09>

ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗАХИСТУ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Каленцова Даша Олександрівна,

студентка III курсу 2-ї групи ОС «Бакалавр»

спеціальності 081 «Право»

кафедри правознавства

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0009-0006-1175-8126

Чернишова Валерія Юріївна,

доктор філософії у галузі права,

заступник директора з перспективного розвитку

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»;

доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права

Науково-навчального Інституту права та безпеки імені князя Володимира Великого

Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна

Академія управління персоналом»

ORCID ID: 0000-0002-6974-1021

Стаття присвячена комплексному дослідженню інтересів дитини як самостійного об'єкта правового захисту у сімейному праві України. Актуальність теми зумовлена необхідністю гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав дитини в контексті євроінтеграційного курсу України. Проаналізовано нормативно-правову базу захисту прав та інтересів дитини, включаючи положення Сімейного кодексу України, Конвенції ООН про права дитини, Закону України "Про охорону дитинства", Цивільного процесуального кодексу України та інших актів національного і міжнародного права. Визначено зміст поняття "інтереси дитини" в юридичній доктрині та правозастосовній практиці; розмежовано його майновий, особистий немайновий та процесуальний аспекти. Розглянуто підходи провідних вітчизняних науковців до визначення поняття інтересів дитини та запропоновано авторське розуміння цієї категорії. Досліджено механізми захисту інтересів дитини в сімейно-правових відносинах: при розлученні батьків, визначенні місця проживання, здійсненні батьківських прав, аліментних зобов'язаннях та усиновленні. Проведено порівняльно-правовий аналіз із досвідом Великої Британії, Німеччини та Франції щодо інституту представника дитини у судових провадженнях. Виявлено проблеми практичної реалізації принципу найкращих інтересів дитини в Україні, зокрема недостатнє врахування думки дитини у судових провадженнях, колізії між інтересами дитини та батьківськими правами, прогалини у законодавчому регулюванні, формальний підхід органів опіки та піклування, відсутність системи психологічного супроводу дітей у судових процесах. Встановлено, що концепція найкращих інтересів дитини є міжнародно визнаним стандартом, проте її практичне застосування у вітчизняному праві потребує подальшого вдосконалення, зокрема у частині приведення у відповідність до вимог Загального коментаря № 14 Комітету ООН з прав дитини. Обґрунтовано пропозиції щодо посилення механізмів захисту інтересів дитини, зокрема шляхом законодавчого закріплення визначення поняття "найкращі інтереси дитини" та критеріїв їх встановлення, запровадження обов'язкової участі незалежного представника дитини у сімейних спорах, підвищення кваліфікаційних вимог до фахівців органів опіки і піклування та розширення застосування психологічної експертизи.

Ключові слова: інтереси дитини, захист прав дитини, сімейне право, принцип найкращих інтересів дитини, батьківські права, Сімейний кодекс України, опіка та піклування.

Kalientsova Dasha, Chernyshova Valeriia. The interests of the child as an object of protection in the family law of Ukraine

The article is devoted to a comprehensive study of children's interests as an independent object of legal protection in the family law of Ukraine. The regulatory framework for the protection of children's rights and interests is analyzed, including the provisions of the Family Code of Ukraine, the UN Convention on the Rights of the Child, the Law of Ukraine "On Child Protection" and other acts of national and international law. The content of the concept of "children's interests" in legal doctrine and law enforcement practice is determined, with distinctions drawn between its property, personal non-property, and procedural aspects. The mechanisms of protection of children's interests in family legal relations are studied: in divorce, determining the place of residence, exercise of parental rights, alimony obligations and adoption. A comparative legal analysis is conducted drawing on the experience of the United Kingdom, Germany and France regarding the institution of a child's representative in court proceedings. Problems of practical implementation of the principle of the best interests of the child in Ukraine have been identified, in particular, insufficient consideration of the child's opinion in court proceedings, conflicts between the interests of the child and parental rights, gaps in legislative regulation, and a formal approach by guardianship and trusteeship bodies. It has been established that the concept of the best interests of the child is an internationally recognized standard, but its practical application in domestic law needs further improvement, particularly in terms of alignment with the requirements of General Comment No. 14 of the UN Committee on the Rights of the Child. Proposals for strengthening the mechanisms for protecting children's interests are substantiated, in particular through the legislative definition of the concept of "best interests of the child", the introduction of mandatory participation of an independent child's representative in family disputes, and enhancing the role of psychological expertise and guardianship bodies.

Key words: *children's interests, protection of children's rights, family law, principle of the best interests of the child, parental rights, Family Code of Ukraine, guardianship and trusteeship.*

Постановка проблеми. Захист прав та інтересів дитини є одним із фундаментальних завдань правової держави. В умовах сучасного українського суспільства, яке переживає складний період збройного конфлікту та соціальних трансформацій, питання захисту дитини набувають особливої актуальності. Сімейне право як галузь, що безпосередньо регулює відносини у сфері народження, виховання та розвитку дитини, відіграє ключову роль у забезпеченні її прав та законних інтересів.

Незважаючи на наявність розвиненої нормативно-правової бази, зокрема положень Сімейного кодексу України, ратифікованої Конвенції ООН про права дитини та низки спеціальних законів, практика свідчить про існування суттєвих проблем у сфері реального захисту інтересів дитини. Судові рішення у справах про розлучення батьків, визначення місця проживання дитини, позбавлення батьківських прав нерідко ухвалюються без належного врахування думки та інтересів самої дитини. Недосконалість правових механізмів,

брак кваліфікованих фахівців у сфері роботи з дітьми та правова невизначеність щодо змісту поняття «інтереси дитини» призводять до порушення конституційних прав найвразливішої категорії населення.

Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю гармонізації вітчизняного сімейного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав дитини в контексті євроінтеграційного курсу України. Вирішення зазначених проблем потребує комплексного наукового аналізу теоретичних засад і практичних аспектів захисту інтересів дитини у сімейному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика захисту інтересів дитини у сімейному праві привертає увагу численних вітчизняних дослідників. Теоретичні засади правового статусу дитини в Україні досліджували Є. М. Білоусов [1], Н. М. Опольська [2], І. В. Жилінкова [3]. Питання реалізації принципу найкращих інтересів дитини у судовій практиці вивчали З. В. Ромовська [4] та В. І. Бори-

сова [5]. Механізми захисту прав дитини при розлученні батьків аналізувалися у працях О. В. Розгон [6]. Особливості захисту інтересів дитини при усиновленні та в системі опіки досліджувала Л. В. Крайська [7].

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок у досліджуваній сфері, комплексний аналіз інтересів дитини саме як самостійного об'єкта правового захисту у системі сімейного права України залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують додаткового вивчення питання співвідношення інтересів дитини та батьківських прав, критерії визначення найкращих інтересів дитини, а також механізми забезпечення участі дитини у прийнятті рішень, що стосуються її долі.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні інтересів дитини як об'єкта захисту у сімейному праві України, аналізі нормативно-правової бази та практичних механізмів їх реалізації, а також виробленні пропозицій щодо вдосконалення відповідного законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інтереси дитини» займає центральне місце у сучасному сімейному праві та є ключовим критерієм у правовому регулюванні відносин між батьками та дітьми. Відповідно до статті 3 Конвенції ООН про права дитини [8], у всіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Зазначений принцип знайшов своє відображення і у вітчизняному сімейному законодавстві.

Сімейний кодекс України [9] містить численні посилання на «інтереси дитини» як на правову категорію, однак не дає її нормативного визначення. Аналіз положень кодексу дозволяє виокремити кілька аспектів захисту інтересів дитини: по-перше, майнові інтереси (право на аліменти, право на майно), по-друге, особисті немайнові інтереси (право на виховання, спілкування з батьками, збереження

сімейних зв'язків), по-третє, процесуальний аспект (право дитини бути вислуханою, врахування її думки).

У доктрині сімейного права поняття «інтереси дитини» тлумачиться по-різному. Є. М. Білоусов визначає їх як сукупність об'єктивних потреб дитини в її нормальному фізичному, духовному та соціальному розвитку [1, с. 45]. З. В. Ромовська розглядає інтереси дитини як суб'єктивне прагнення дитини до отримання певних благ, яке визнається та охороняється правом [4, с. 112]. На наш погляд, найбільш повним є підхід, за яким інтереси дитини охоплюють як об'єктивний компонент (сукупність умов, необхідних для нормального розвитку), так і суб'єктивний (врахування бажань та поглядів самої дитини відповідно до її віку та зрілості).

Захист інтересів дитини у сімейному праві реалізується через систему правових механізмів, центральне місце серед яких займають судовий захист та діяльність органів опіки та піклування. Відповідно до статті 19 Сімейного кодексу України, органи опіки та піклування беруть участь у розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини та її місця проживання, позбавлення та поновлення батьківських прав, усиновлення, скасування усиновлення та визнання його недійсним. Однак практика свідчить про недостатню ефективність цього механізму через формальний підхід у складанні висновків та брак кваліфікованих фахівців [6].

Одним із найбільш гострих питань є визначення місця проживання дитини при розлученні батьків. Згідно зі статтею 160 Сімейного кодексу України, місце проживання дитини, яка не досягла чотирнадцяти років, визначається за згодою батьків, а у разі спору – судом виходячи з інтересів дитини та з урахуванням її думки. Важливо, що дитина, яка досягла чотирнадцяти років, сама може визначати місце свого проживання. На практиці суди нерідко ухвалюють рішення на користь матері, не проводячи всебічного аналізу умов виховання у кожного з батьків, що

не завжди відповідає найкращим інтересам конкретної дитини [3].

Важливим аспектом захисту інтересів дитини є регулювання аліментних відносин. Аліментні зобов'язання батьків перед дітьми регламентуються статтями 180–197 Сімейного кодексу України. Закон встановлює мінімальний розмір аліментів на одну дитину у розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, проте реальне виконання аліментних зобов'язань залишається проблематичним. Проблема «аліментних боржників» є однією з найгостріших у сфері захисту майнових інтересів дітей, незважаючи на законодавчі зміни, спрямовані на посилення відповідальності за ухилення від сплати аліментів [9].

Окремого розгляду потребує питання захисту інтересів дитини при усиновленні. Відповідно до статті 207 Сімейного кодексу України, усиновлення здійснюється виключно в інтересах дитини. Стаття 218 кодексу передбачає обов'язкову згоду дитини на усиновлення, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Однак критерії такого «розвитку» залишаються законодавчо невизначеними, що породжує правову невизначеність на практиці [7].

Принцип найкращих інтересів дитини знаходить своє відображення і у процесуальному праві. Закон України «Про охорону дитинства» [10] та Цивільний процесуальний кодекс України [11] передбачають особливий порядок розгляду справ, що стосуються дітей, зокрема розгляд таких справ з участю органів опіки та піклування, можливість призначення представника дитини. Проте інститут представника дитини у сімейних спорах не є в Україні обов'язковим та системним, що відрізняє вітчизняну практику від міжнародних стандартів.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що у розвинених правових системах принцип найкращих інтересів дитини реалізується через більш дієві механізми, ніж ті, що наразі існують в Україні. Зокрема, у Великій Британії діє інститут дитя-

чого адвоката (Children and Family Court Advisory and Support Service – CAFCASS), представники якого обов'язково беруть участь у всіх судових справах, що стосуються дітей, і готують незалежні доповіді про найкращі інтереси дитини. У Німеччині суд зобов'язаний особисто вислухати дитину, якій виповнилося три роки, у будь-якій справі, що зачіпає її інтереси. Французька модель передбачає призначення дитині судового представника (*administrateur ad hoc*) у разі конфлікту інтересів між батьками та дитиною. Ці підходи ґрунтуються на широкому тлумаченні участі дитини у прийнятті рішень – не лише як формальної можливості, а як реального врахування її голосу відповідно до рівня зрілості.

Важливим орієнтиром для удосконалення вітчизняного законодавства є також Загальний коментар № 14 Комітету ООН з прав дитини (2013), який розкриває зміст принципу найкращих інтересів дитини та визначає чотири елементи його реалізації: по-перше, право дитини на оцінку та визначення її інтересів; по-друге, процесуальна гарантія – обов'язок держави обґрунтовувати будь-яке рішення з посиланням на найкращі інтереси дитини; по-третє, тлумачення і застосування правових норм через призму цього принципу; по-четверте, вирішення конфлікту інтересів на основі оцінки конкретних обставин справи. Впровадження цих елементів у практику українських судів та органів опіки і піклування є необхідним кроком до реального, а не декларативного забезпечення інтересів дитини. Таким чином, зарубіжний досвід підтверджує, що ефективний захист інтересів дитини потребує не лише належної нормативної бази, а й розвиненої інституційної системи незалежного представництва та психологічного супроводу дітей у судових провадженнях.

Аналізуючи проблеми практичної реалізації захисту інтересів дитини, слід виокремити такі: по-перше, відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття «найкращі інтереси дитини» та крите-

ріїв їх визначення; по-друге, недостатній рівень участі дитини у прийнятті рішень, що її стосуються; по-третє, неефективність механізму виконання судових рішень у сімейних спорах; по-четверте, брак системи психологічного супроводу дітей у судових процесах. Усе це свідчить про необхідність системного вдосконалення як законодавства, так і правозастосовної практики.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. По-перше, інтереси дитини є самостійним та пріоритетним об'єктом захисту у сімейному праві України, що знайшло своє відображення у численних нормах Сімейного кодексу та спеціального законодавства. По-друге, зміст поняття «інтереси дитини» охоплює майновий, особистий немайновий та процесуальний аспекти і потребує законодавчого визначення задля забезпечення єдності правозастосовної практики.

По-третє, існуючі механізми захисту інтересів дитини є недостатньо ефективними, що зумовлено передусім відсутністю чітких критеріїв визначення найкращих інтересів дитини, формальним підходом органів опіки та піклування, а також браком системи представництва дитини у сімейних спорах.

З метою вдосконалення захисту інтересів дитини у сімейному праві пропонується: закріпити у Сімейному кодексі України законодавче визначення поняття «найкращі інтереси дитини» та систему критеріїв їх визначення; запровадити обов'язкову участь незалежного представника дитини у судових провадженнях у сімейних спорах; посилити роль психологічної експертизи у справах, що стосуються дітей; підвищити кваліфікаційні вимоги до фахівців органів опіки та піклування. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з аналізом судової практики у справах щодо захисту інтересів дітей та розробленням практичних рекомендацій для правозастосувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоусов Є. М. Правовий статус дитини у сімейному законодавстві України. Харків : Право, 2019. 210 с.
2. Опольська Н. М. Особисті права дитини за законодавством України : монографія. Вінниця : Нова книга, 2018. 256 с.
3. Жилінкова І. В. Сімейне право України : підручник. Харків : Ксилон, 2020. 368 с.
4. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2018. 500 с.
5. Борисова В. І., Жилінкова І. В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. Харків : Право, 2021. 604 с.
6. Розгон О. В. Захист прав дитини при розірванні шлюбу батьків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2022. № 33. С. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-16>
7. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих і майнових прав батьків і дітей : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 320 с.
8. Конвенція ООН про права дитини (ратифікована Верховною Радою України 27.02.1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 10.03.2026).
9. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 30. Ст. 142.
11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

REFERENCES:

1. Bilousov, Ye. M. (2019). Pravovyi status dytyny u simeinomu zakonodavstvi Ukrainy [Legal status of the child in the family legislation of Ukraine]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
2. Opolska, N. M. (2018). Osobysti prava dytyny za zakonodavstvom Ukrainy [Personal rights of the child under the legislation of Ukraine]. Vinnytsia: Nova knyha. [in Ukrainian].
3. Zhylinkova, I. V. (2020). Simeine pravo Ukrainy [Family law of Ukraine]. Kharkiv: Ksyron. [in Ukrainian].
4. Romovska, Z. V. (2018). Ukrainske simeine pravo [Ukrainian family law]. Kyiv: Pravova yednist. [in Ukrainian].
5. Borysova, V. I., & Zhylinkova, I. V. (2021). Simeinyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar [Family Code of Ukraine: scientific and practical commentary]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
6. Rozghon, O. V. (2022). Zakhyst prav dytyny pry rozirvanni shliubu batkiv [Protection of children's rights in divorce]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Pravo» – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Law*, vol. 33, pp. 112–118. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-16> [in Ukrainian].
7. Krasyska, L. V. (2020). Problemy zdiisnennia ta zakhystu osobystykh i mainovykh prav batkiv i ditei [Problems of exercise and protection of personal and property rights of parents and children]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
8. United Nations. (1991). Konventsiia OON pro prava dytyny [UN Convention on the Rights of the Child]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Accessed: 10.03.2026). [in Ukrainian].
9. Simeinyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 № 2947-III [Family Code of Ukraine]. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, nos. 21–22, art. 135. [in Ukrainian].
10. . Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III [Law of Ukraine on Child Protection]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 30, art. 142. [in Ukrainian].
11. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV [Civil Procedure Code of Ukraine]. (2004). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, nos. 40–42, art. 492. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 08.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0